

**AZƏRBAYCAN MİLLİ EMLİLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ adına DİLÇİLİK İNSTITUTU**

Əlyazması hüququnda

ŞAHNABAD HƏMZƏ qızı CƏLİLOVA

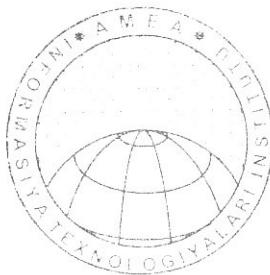
**İSA HÜSEYNOVUN NƏSR ƏSƏRLƏRİNİN
DİLİ VƏ ÜSLUBU
(povestləri əsasında)**

10.02.01 – Azərbaycan dili

Filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq
üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2005

08.07.05

*Dissertasiya Azərbaycan MEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Müasir
Azərbaycan dili şöbəsində yerinə yetirilmişdir*

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
M.B.Məmmədov

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
R.C.Məhərrəmova

filologiya elmləri doktoru, professor
B.Ə.Xəlilov

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Dillər Universiteti**

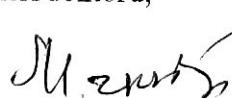
Müdafia «13» sentyabr 2005-ci il saat 16^{oo} da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun nözdində filologiya elmləri doktoru və elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən Şurasının (D.01.141) iclasında olacaqdır.

Ünvan: 370143, Bakı, H.Cavid prospekti 31, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Dissertasiya ilə Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tamış olmaq olar.

Avtoreferat «06» iyul 2005-ci ildə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının
elmi katibi, filologiya elmləri doktoru,
professor:

 Q.I.Məşədiyev

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Milli sərvətimiz olan bədii ədəbiyyat xalqımızın tarixini, dilini, ümumi mədəniyyətini öyrənmək üçün ən zəngin və etibarlı mənbədir. Hər bir görkəmli yazıçının milli ədəbi dilin formallaşmasında, inkişafında, onun lügət tərkibinin zənginləşməsində, dil normalarının müəyyənləşməsində özünəməxsus xidmətləri vardır. Çünkü sənətkarlar xalq dilinin tükənməz söz xəzinəsindən istifadə edərək, bir-birini təkrar etmədən yeni-yeni bədii ifadə vasitələri tapır, əsərdə vermek istədiyi mətləbə uyğun forma yaradırlar. Beləliklə də, ədəbi dilin bədii ifadə gücünü artırır, söz ehtiyatını zənginləşdirirlər. Buna görə də «yazıcıının hər hansı bir əsəri əsasında ədəbi dilə münasibətini, fərdi dil xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək, leksik, frazeoloji, semantik və qrammatik cəhətdən dilə getirdiyi yeniliyi aşkar etmək»¹ dilçiliyimizin aktual problemlərindən biri kimi qarşıda durur. Bu mənada müasir bədii nəşr dilimizdə xüsusi mövqeyi olan sənətkarların əsərləri böyük estetik sərvətimiz kimi əsashi surətdə dərinləndirilən və hərtərəfli öyrənilməlidir. Belə sənətkarlardan biri də xalq yazıçısı İsa Hüseynovdur. O, «dilimizə sevgi yarananları – Füzulinin, Xətainin, Cəlilin, Sabirin, Vurğunun dil mədəniyyətinə sadıq qalan»,² onların sənətkarlıq ənənələrini davam etdirən yazıçılarından biridir.

İ.Hüseynov 60-ci illərin ədəbi prosesində xüsusi şərqlənən, bədii sənətkarlığı, sözün qüdrətini, bütövlükdə ədəbiyyatın taleyini, nüfuzunu «öz vicedən kimi qoruyan»³ bir yazıçıdır. «Onun dili həm məzmun kəsəri, həm ədəbilik əndəzəsi, həm də bədiilik lətfəti ilə nümunəvidir. O, sadəcə, gözəl bir dil sahibi deyil, ciyində müasir ədəbi-bədii dilimizin yükü olan bir şəxsiyyətdir».⁴ Təfəkkürü, üslubu, sənətkarlıq axtarışları ilə heç kəsə bənzəməyən bu yazıçıının əsərlərinin, xüsusi şərqi povestlərinin dilinin tədqiqi ədəbi dilimizin tarixinin müəyyən dövrünü – keçən əsrin 60-ci illərini öyrənməyə zəngin material verir.

Son illər bədii əsərlərin dilinin tədqiqinə diqqət azalsa da, yazıçı dilinin öyrənilməsi dilçiliyin əbədi, həmişəlik mövzularından biridir. Ədəbi-bədii dil prosesini düzgün qiymətləndirmək üçün ədəbiyyatın ayrı-ayrı janrlarının dilinin tədqiqinə həmişə elmi ehtiyac var və

¹ Qurbanov A.M. Azərbaycan dilçiliyi problemləri: 3 cild, I c., Bakı: Nurlan, 2004, s. 46

² Xəlilov B.Ə. Azərbaycan dili: dünən, bu gün. Bakı: Adiloğlu, 2004, səh.188.

³ Şıxlı İ.Q. Sənətkar möcüzəsi. «Ədəbiyyat və incəsənat» qəz., Bakı, 1998, 17 iyun

⁴ Hacıyev T.İ. Sözün də su kimi lətfəti var. «Ədəbiyyat və incəsənat» qəz., Bakı, 1988, 17 iyun.

gələcəkdə də olacaqdır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi İ.Hüseynovun povestlərinin dil və üslub xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməkdir. Bunun üçün aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

– bədii nəsr dilimizin inkişafında yazıçının xidmətlərini göstərmək, bədii dilimizin geniş üslubi imkanlarından müəllifin necə istifadə etdiyini nəzərə çarpdırmaq;

– povestlərin dilində işlənilmiş leksik layların müxtəlifliyini, emosional-ekspressiv sözlərin, leksik-semantik söz qruplarının üslubi xüsusiyyətlərini göstərmək;

– hadisələri obrazlı, canlı vermek, əsərin dilini xəlqiləşdirmək üçün povestlərdə işlənilmiş frazeoloji birləşmələrin və atalar sözlərinin üslubi imkanlarını, işlənilmə formalarını göstərmək, onları mənalarına görə qruplaşdırmaq;

– müəllifin əsərlərdə üslubi effekt, bədilik, ekspressivlik yaratmaq üçün istifadə etdiyi sintaktik vahidlərin rolunu müəyyənləşdirmək;

– surətlərin, xarakterlərin səciyyələndirilməsində, onların portretinin yaradılmasında işlənilmiş bədii müqayisələr, metaforalar, epitetlər silsiləsini nəzərdən keçirmək, məcazların işlənilməsində yazıçının novatorluğunu müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın obyekti. Tədqiqatın obyekti İ.Hüseynovun povestlərinin dilidir. Keçən əsrin 60-ci illərindən çap olunmağa başlanan və ədəbiyyatımızda sənətkarlıq baxımından ədəbi hadisə kimi ədəbi tənqidin diqqətini cəlb edən «Bizim qızlar», «Saz», «Tütək səsi», «Quru budaq», «Doğma və yad adamlar», «Faciə», «Kollu Koxa», «Ömür karvanı» və başqa povestlər əsas material kimi tədqiqata cəlb edilmişdir.

Tədqiqatın metodu. Dissertasiyada dilçilikdə daha geniş yayılan təsviri metoddan istifadə edilmişdir. Tədqiqatda yeri gəldikcə müqayisəli metod da nəzərə alınmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. İ.Hüseynovun yaradıcılığına aid ədəbiyyat-şünaslıq baxımından monoqrafiya, məqalə və dissertasiya yazılsa da, yazıçının əsərləri dil və üslub baxımından öyrənilməmişdir. Bu dissertasiya ədibin bədii yaradıcılığının bu aspektində (dil-üslub baxımından) tədqiq edilməsi sahəsində ilk təşəbbüsdür. İ.Hüseynovun povestlərinin dili birinci dəfə müstəqil tədqiqat obyekti kimi öyrənilir.

Yazıçının ədəbi dilimizin lügət tərkibinin zənginləşməsində rolü, üslub yeniliyi və orijinallığı, özünəməxsus məcazlar sistemi, frazeoloji novatorluğu, nəsr dilinin intonasiyası, ahəngi, sənətkarın xalq dilinə

dərindən bələdliyi, nəşr dilində alliterasiya, hadisələrin, xarakterlərin təsvirində, obrazların portret cizgili üçün istifadə etdiyi yeni-yeni ifadə vasitələri, müəllif təhkiyəsinin təsərrüatlı dili və s. məsələlər bir sistem şəklində dissertasiyada tədqiq olunur.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyada yazıçının povestlərinin dili hərtərəfli tədqiq edilərək nəşr dili ilə əlaqədar ümumiləşdirmələr aparılmışdır. Bu ümumiləşdirmələrin bədii nəşr dili, müəllif təhkiyəsi və obrazların nitqinin fərdiləşdirilməsi kimi ədəbi-bədii dilin nəzəri problemlərinin öyrənilməsində müəyyən əhəmiyyət kəsb edəcəyi şübhəsizdir. Ali məktəblərin filoloji fakültələrində ixtisas kurslarının təşkilində bu dissertasiyadan dərs vəsaiti kimi istifadə etmək olar. Dissertasiya nəşr dilinə aid gələcəkdə yazılıacaq əsərlər üçün həm tədqiqat aspektinə, həm də burada zəngin dil faktlarından istifadə edildiyinə görə bir mənbə kimi də faydalı ola bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstytutunun «Müasir Azərbaycan dili» şöbəsində hazırlanmış, burada müzakirə olunub müdafiəyə buraxılmışdır. Tədqiqat işinin məzmunu müxtəlif elmi jurnallarda dərc olunmuş on məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və mənbə göstəricilərindən ibarətdir.

TƏDQİQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın birinci fəsli «İsa Hüseynovun povestlərinin dilinin leksik-üslubi xüsusiyyətləri» adlanır. Burada İ.Hüseynovun povestlərində müxtəlif üslubi boyalarla istifadə olunan dil vahidləri aşağıdakı bölmələr üzrə nəzərdən keçirilmişdir.

Leksik laylar, onların üslubi imkanları. Bu bölmədə canlı danışq dilinə aid və şivə çalarlı sözlər, müsbət və mənfi mənali emosional-ekspressiv sözlər (alqış və qarğışlar), ləqəblər, dövrlə əlaqədar işlənilmiş hərbi terminlər nəzərdən keçirilir, bunların üslubi effekti göstərilir. Yaziçı təsvir olunan hadisələri inandırıcı vermək, hər bir surətin nitqi ilə onun xarakterini səciyyələndirmək üçün ümumxalq dilinin, canlı danışq dilinin bütün dərinliyinə varmış, bu dilin zəngin xüsusiyyətlərini həm təhkiyəində, həm də obrazların danışığında (qırışmal, qımışmaq, sustalmaq, qımlıdanmaq, hüdüləmək, təpcimək və s.) ustalıqla işlətmişdir. Xalqın həyatını, məişətini, təsərrüfatını, adət-ənənəsini yaxşı bilən İ.Hüseynovun povestlərinin dilində *etnoqrafik leksikadan* geniş istifadə olunmuşdur. T.Hacıyev bu məsələ

ilə əlaqədar yazmışdır: «Onun əsərləri üzrə Azərbaycan etnoqrafiyasını tədqiq etmək olar. Müasir elmi-texniki tərəqqi qırx il bundan qabaqkı təsərrüfatı alətlərini, əmək vərdişlərini udmaqla həm də əməklə, təsərrüfatla bağlı çoxlu kənd etnoqrafiyasını arxaikləşdirib. Bugünkü gənclik bütün bunları İsanın əsərlərindən etnoqrafiya dərsliyindəki kimi öyrənə bilər»¹. Povestlərdə işlənilmiş etnoqrafik leksikanın əksəriyyəti kənd təsərrüfatı alətlərinin (dəhrə, yaba, gavahın, kotan, cüt, məc, külüng, rəndə, kərki, mişar, balta, naçaq, yeyə, tərəçə, dəhnə, kətmən), minik və ev heyvanlarının (at, öküz, kəl, buğə, qoşqu, buzov, toğlu, kəhər, göy ürgə), silah növlərinin (xəncər, qılinc, bəşəçilan, qın, brauning, mauzer, berdanka), çalğı alətlərinin (saz, tütək, şirmayı saz, balaban), məişət əşyalarının (yəhər, şallaq, kətil, çuval, arxalıq, qamqalaq, mitil, mütəkkə, taxça, qara sac, sacayağı, teş, sini, samovar, cürdək, küp, dolça, kilim, çanaq, səhəng, ləyən, çıraq) adlarını bildirən sözlərdən ibarətdir.

Povestlərin dilində əsərin mövzusu və ideyası ilə əlaqədar *emosional – ekspressiv* mənali sözlərdən də istifadə olunmuşdur. Dissertasiyada bu sözlər iki qrupa bölünür: müsbət mənali – əzizləmə və alqış bildirən sözlər, mənfi mənali – qarğış, soyüş bildirən sözlər. Yaziçi bu sözlərin vasitəsilə surətlərin nitqini fərdiləşdirir, onların daxili aləmindəki təlatümü, psixoloji sarsıntıları verir, onların bir-birinə olan münasibətlərini əks etdirir.

Povestlərdə *ləqəbi* və *ayaması* olan obraz çıxdur: Qılinc Qurban, Cında qarı, Tat Seyid, Alverçi Xeyrə, Çeteze İsgəndər, Sürməli Söylü, Həbəş Qara, Müxbir Məlik və s. «İsanın dilində ayamaların xüsusi bədii çəkisi var. Ayamalar obrazların xarakterlərində çıxır və onların yadda qalmağında əyani vasitə işini görür».² Hər bir obrazın adında və ləqəblərdə onların xarakterinə uyğun mənalandırma vardır. Povestlərdə obrazların ləqəblə işlədilməsi yazılının komik-üslubi situasiyalar yaratmaq məqsədilə əlaqədardır. Surətlərin əməllərinə uyğun seçilmiş bu ləqəblərdə alliterasiyaya da (Dingə Dəmir, Xain Xıdır, Qılı Qeybali, Qılinc Qurban, Kollu Koxa, Zıqqı Zəbi, Həsir Haşim və s.) diqqət verilir.

Yaziçinin povestlərinin bir neçəsi müharibə mövzusunda yazıldığı üçün bu əsərlərdə o dövrdə dilimizdə işlənilmiş və danışq dilində geniş yayılmış *hərbi terminlər* istər-istəməz öz əksini tapmışdır. Bu sözlər və terminlər (*çast, vayenni tribunal, vayenni svodka, polevaya poçta, istrebitelni batalyon, front, vayenkomat, zapas, naryad, zvaniya*,

¹ Hacıyev T.İ. Şerimiz,nərimiz, ədəbi dilimiz. Bakı: Yazıçı, 1990, s.144

² Hacıyev T.İ. Sözün də su kimi ləftəti var. «Ədəbiyyat və incəsənət» qız., Bakı, 1988, 17 iyun.

spion, faşist, nemes, vayenni fond, qara kağız, pilotka, payok, soldat, razvedka) həmin illərdə həm yazılı, həm də şifahi dildə tez-tez işlədilirdi. Mühəribə mövzusunda yazılmış əsərlərdə onların işlenilməsi iki cəhətdən diqqəti cəlb edir. Belə ki, bu söz və terminlər dilin leksikasında, ötəri olsa da, yeni bir lay yaranmış olduğunu göstərir ki, bu da tarixi leksikanın materialı kimi faydalıdır. Digər tərəfdən, bunlar həm də üslubi baxımdan effektlidir, o dövrü xatırladır, oxucunu o illərə qaytarır.

Povestlərin dilində məhdud dairədə işlənmə xüsusiyyətinə malik olan şivə sözləri var. Bu sözlərin bir qismi Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinin çoxunda işlədir, hamı tərəfindən anlaşılır. Məsələn: *kirimək*, *zimriq*, *mismiriq*, *pay-ülüs*, *öykəşmiş*, *təntimək*, *pələ-püsür*, *dümələnmək*, *taytamaq* və s. Povestlərin dilində şivə çalarlı elə sözlər var ki, onların ədəbi dildə dəqiq sinonim qarşılıqları olmadığı üçün belə sözlər müəllifin ədəbi dili zənginləşdirmə meyli ilə əlaqədar işlənmişdir. Bu cür sözlərə yazıcıının öz dilində təsadüf edilməsi də fikrimizi təsdiq edir. Povestlərin dilində işlənilmiş «üşürgələnmək», «çığnamaq», «ölüşgəmək», «sallağı», «qovşurulmaq», «ödək» və s. sözləri misal göstərmək olar. Bu sözlərin əlavə rəngi, xüsusi boyası onların bədii dildə rolunu artırır, işlənmə imkanlarını genişləndirir.

Dissertasiyada *leksik-semantik söz qruplarından* bəhs olunarkən sinonim və antonimlərə geniş yer ayrıılır. «Sinonimlər ümumxalq dilinin ifadə imkanlarını əks etdirən əsas milli vasitələrdəndir. Sinonimlərin zənginliyi dilin zənginliyinin əsas şərtlərindən biridir».¹ Povestlərdə sinonimlər, əsasən, aşağıdakı formalarda işlənilmişdir: 1)sinonim qoşalığından istifadə olunur. 2) sinonimlər yanaşı, ardıcıl şəkildə bir-birini əvəz etmək, təkrarın qarşısını almaq üçün işlədir. Povestlərin dilində qoşa sözlər işlənmə tezliyinə görə diqqəti cəlb edir. «İki yaxın mənali sözün-sinonimlərin qoşa işlənilməsi nəticəsində bu birləşən sözlərin hər birindən müyyəyen qədər fərqlənən yeni söz yaranmış olur. Bu yeni söz əvvəlki sözlərin təklikdə hər birinə nisbətən daha geniş anlayış bildirir».² Xalq dilinə məxsus olan bu cür sözlərdən yazıçı fikri ekspressiv şəkildə ifadə etmək məqsədilə istifadə edir: *Hiddətimi-nifrətimi* yənə də bir ümidsizlik, süstlük, soyuqluq əvəz etdi. Bəs uşaqlar niyə belə *lal-dinməz, sirli-sorğulu* kimi baxırdılar?

Yazıcı fikri aydın, obrazlı, sərrast ifadə etmək üçün ümumxalq

¹ Məhərrəmova R.C. Sabirin satirik şerlərinin leksikası. Bakı: Azerb.SSR EA nəşriyyatı, 1968, s.5

² Adilov M.İ. Süleyman Rəhimovun bədii üslubu və «Şamo»nın dili haqqında // Azərbaycan, 1965, №7, s.164

dilinin bütün leksik, frazeoloji və qrammatik sinonimliyinin ifadəlilik imkanlarını səfərbərliyə alır, ölçüb-biçir və uyğun olan dil variantını seçir. Personajların mənəvi-psixoloji aləmini, ruhi vəziyyətlərini canlandırmak üçün sinonim sözlər poetik amilə çevrilir. Məsələn, hirslenmək, gülmək proseslərini aşağıdakı sinonimlərlə ifadə edir:

Hirslenmək - *sifəti qan rənginə boyanmaq, qan beyninə vurmaq, qan sifətinə vurmaq, hirsindən qapqara qaralmaq, cin atına minmək, dişİ bağırsağını kəsmək, qapqara kəsilmək, qanı qaralmaq, acığı tutmaq, hirs boğmaq, hövsələdən çıxmaq, qızarış bozarmaq, od götürmək, içəridən odlanmaq, hidatlılaşmək, acıqlanmaq, qəzəblənmək, əsəbləşmək və s.*

Gülmək - *saqraq qəhqəhə ilə gülmək, dodaqlarında təbəssüm gəzmək, dodaqlarında təbəssüm oynamamaq, hir-hir hırıldamaq, xırılı ilə gülmək, dişlərini ağartmaq, qəhqəhə çəkmək, dodaqaltı gülümsəmək, dodağı qaçmaq, gülüş qopmaq, uğunub getmək, qaqıldıashaq, qimusmaq, qaqqıldıamaq, hırıldamaq, işmişmək, gülüşmək, piqqıldıamaq və s.*

Povestlərdə bədii emosiya, hiss və həyəcan yaratmaq, nitqin təsirini artırmaq üçün bəzən sinonimlər eyni cümlədə və eyni mətn daxilində cərgələnərək «təsirli sadalama möqamında»¹ işlədir: Akasiyanın ətri ilə birgə ürəyə nə isə bir kövrəklik, yumşaqlıq, rəhmdillik gəlirdi.

İ.Hüseynovun əsərlərində sinonimik cərgələr bəzən frazeoloji birləşmələrdən, bəzən də bir frazeoloji birləşmə ilə bir leksik vahiddən ibarət olur. Povestlərdə sinonim cərgə təşkil edən söz və ifadələrin mühüm bir hissəsi üslubi (kontekstual) səciyyə daşıyır: Mənim sinəm nə qədər darmış, nə qədər cılızmış. Məhz duyduğuna görə də onunla üzüüzə gələndə xəcalat çəkir, qan-tər tökürdü. Həmişəcavanlar dayaqsız, köməksiz qalıqlar, qocalıb-qartımağa, çürüməyə üz qoyublar.

«Ümumi anlayışların təzadlı münasibətlərini, xüsusiyyətlərini eks etdirən antonimlər sinonimlər kimi sözün mənasını dəqiqləşdirməyə kömək edir».² İ.Hüseynovun povestlərinin dilində mənaca bir-birinin tam ziddini təşkil edən mütləq antonimlərə six-six rast gəlmək olur. Mütləq antonimlərin böyük bir hissəsi qoşa işlənir və mətndə vahid söz kimi çıxış edir. Povestlərin dilində «mütləq antonimlərlə yanaşı üslubi tələbatla əlaqədar yazıcının qələmi altında antonim səciyyəsi qazanan sözlərin də işlənməsi özünü göstərir»:³ Amma hiss etdim ki, bu dəqiqlidən başlayaraq, müşavirədən sonra duyduğum xoşbəxtliyim gedir, əvəzində nə isə dumanhı bir *narahatlıq* gəlir. Onu da deməliyəm

¹ Dəmirçizadə Ə. M. Azərbaycan dilinin üslubiyəti. Bakı: Azərtədrisnəş, 1962, s.132

² Azərbaycan bədii dilinin üslubiyəti (öcerklər) / M.Ş.Şirəliyevin, Z.İ.Budaqovanın redaktəsi ilə. Bakı: Elm, 1970, s.70

³ Əsəndiyeva T.Ə. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyəti. Bakı: Elm, 1980, s.66

ki, bizim bu «qız seçmək» söhbətimiz nə qədər *şirin və əyləncəli idisə*, bir o qədər də *qəmlı və bəzən isə sarsıntılı idi*.

Povestlərdə antonim sözlər bəzən ayrılıqda yox, daxil olduğu sinonim cərgənin müəyyən bir qismi ilə birlikdə işlənir: «Yoldaş direktorun» taleyi Əziz Mayilovun əlində olduğu bir vaxtda, Əziz Mayilovla daha da *yaxınlaşmaq, sözbir, dilbir, ailə üzvü olmaq əvəzində onu incitmək, uzaqlaşdırmaq, bəlkə lap düşmən eləmək?* Bayaqdan Tapdığın baxışları altında əriyib *balacalaşib, cihzlaşan* bədənim elə bil dəqiqbədəqiqə böyüyüb, *ağırlaşış* siqlətləndi.

Yazıcıının povestlərində antonimlər müxtəlif üslubi məqsədlər üçün işlənilmişdir: a) Təbiəti obrazlı şəkildə təsvir etmək məqsədilə: Bir tərəfi yəqin ki, buludun altına düşüb *kölgələnmiş*, o biri tərəfi isə süd kimi *ağaran* gölməçənin içində elə bil at çapırdı.

b) Təsvirlə bağlı olan təzadlı zaman və məkan anlayışlarını vermək məqsədilə: Bu dərənin qaranlığında səmti-sorağı itirib yolu azmaq, *günbatana* üz tutduğun halda gedib *gündoğana çıxməq* ola bilərdi.

c) Personajların psixoloji vəziyyətinin, xarakterinin dəyişməsini göstərmək məqsədilə: Mehribanca gülümsünüb, qarğı tütəyini üfleyən *sakit və həlim* müəllim yoxa çıxmışdı, əvəzində burda uzun, ariq boğazının damarları qabarən *qəzəbli* bir adam oturmuşdu.

ç) Obrazların, fəndlərin əlamət və keyfiyyətlərini, əhval-ruhiyyəsini qarşılaşdırmaq, müqayisə etmək məqsədilə: Çörək verdim, təhsil verdim, mətbuata çıxartdım, ad-san qazandırdım, axırda məni, *dağ boyda* kişini *törəboy* bir gədənin qabağında rəzil elədin! Oruc bu nemətlərdən həmişə *iştaha ilə, ləzzətə* yeyirdi, Şəppəli isə *könülsüz*.

d) Personajların ən dəqiq cizgilərini müəyyənləşdirmək, geniş təfərrüata yol vermədən, canlı və inandırıcı portretlər yaratmaq məqsədilə: Zəlimxanın *ağ* və bir qədər solğun üzündə dərhal diqqəti çəkən uzun, *qara* kirpikləri titrədi.

Frazeoloji birləşmələr. «Frazeoloji birləşmələr hər bir dilin milli ruhunu, gözəlliyini, əlvənliğini eks etdirən leksik vahidlərdir».¹ İ.Hüseynovun povestlərində məna incəliyi və üslubi rənginə görə diqqəti cəlb edən frazeoloji birləşmələr müxtəlif üslubi məqsədlər üçün işlənilmişdir. Yazıcı obrazların əhvali-ruhiyyəsini, daxili həyəcanını ifadə etmək üçün frazeoloji birləşmələrdən istifadə edərək onların müxtəlif ruhi vəziyyətlərinin, emosiyalarının təsirli verilməsi üçün frazeoloji ifadələri misilsiz bədii üslubi vasitəyə çevirir: Kiçik dəhlizdən içəri keçdik. ... *Ürəyim dağa döndü*. Qardaşının nə gözəl ev-

¹ Məmmədov M.B. Nəriman Nərimanovun publisist üslubu. Bakı: Yazıcı, 1985, s.116

eşiyi vardi. Povestlərdə frazeoloji birləşmələrdən surətlərin xarakter xüsusiyyətlərini açarkən bir vasitə kimi istifadə olunur. Obrazların bu cür səciyyələndirilməsinə həm yazıçının təhkiyə dilində, həm də əsərdə iştirak edən personajların dilində rast gəlirik: *Minayə daşdan qamqalaq qopardan qızdır*. Cavan oğlandır, di gəl ki, *at işlaməz yolları var*. Bəzən frazeoloji birləşmələr personajların nitqində özünün mənəvi aləmini bürüzə vermək, özünü təqdim etmək vasitəsi olur. Məsələn, «Dan ulduzu» povestində İlyasın nitqində: *Mən tüpürdüyümi yalayan adam deyiləm*. Yazıçı personajların nitqini fərdiləşdirmək və milli kolorit yaratmaq məqsədilə frazeoloji birləşmələrdən dialoqlarda daha geniş istifadə edir. Dialoqlarda danışq frazeologiyası üstünlük təşkil edir: *Yaxşı oğlansan, ... ancaq xətrinə dəyməsin, bir az nəziyindən qanan deyilsən; Tutaq ki, mən ehtiyat elədim, ağızını boza vermək istədim, bəs sən necə dözdün*. Yazıçının təhkiyə dilində işlənilən frazeoloji vahidlərin əvvəlində bəzən «necə deyərlər» ifadəsi işlənir. «Modallıq mənəsi bildirən bu ritorik frazeoloji sual cüməsi sintaktik cəhətdən ara sözə ekvivalentdir»:¹ İsfəndiyar kişisinin, *necə deyərlər, əli-ayağı yerdən üzüldü*. Povestlərdə işlənilən feli frazeoloji birləşmələrin müəyyən qisminin birinci komponenti qoşa sözdən ibarət olur. Bu da əsərlərdə obrazlılıq yaratmağa, ekspressivliyi artırmağa kömək edir: *Əl-ayağa dolasmaq, əl-ayaq vermək, əlli-ayaqlı getmək, baş-ayaq vurmaq, qol-qanad aćmaq, dağa-daşa düşmək, top-tüfənglə qarşılıamaq* və s.

Yazıçı frazeoloji çoxmənalılığın yaradığı üslubi çalarlardan və parlaq ifadəlilik imkanlarından sənətkarlıqla istifadə edir. Dissertasiyada povestlərdə işlənilmiş frazeoloji birləşmələrin çoxmənalılığı zəngin nümunələr əsasında izah edilir.

Povestlərdə frazeoloji variantlardan istifadə edilməsi də həmin əsərlərin üslub zənginliyini artırıran başlıca cəhətdir. «Frazeoloji variantlar üçün ortaqlı komponentin və ya komponentlərin olması zəruriidir»². Məsələn, povestlərdə *dildən söz çıxmaq - dildən söz qopmaq; sözünə yatmaq - məsləhətə yatmaq; könül ovlamaq-ürək ovlamaq; qəlbə daşa dönəmək - insəti daşa dönəmək; qan beyninə vurmaq - qan başına vurmaq; qulağına siqnal dəymək-qulağına söz dəymək; ciyərinə dağ çəkmək - sinəsinə dağ çəkmək - ürəyinə dağ çəkmək* və s. kimi frazeoloji variantların zəngin silsiləsi diqqəti cəlb edir.

Atalar sözləri. Yazıçının yaradığı, meydana çıxartdığı bədii incilər xalq dilinə, xalq təfəkkürünə əsaslanır. «Sənətkarın ustalığı da məhz belə bir mənbədən necə istifadə etməsi, ümumxalq dili ifadələrini bədii

¹ Bayramov H. A. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı: Maarif, 1978, s. 146

² Yenə orada, s. 148

əsərin dilində işlədə bilmə bacarığı ilə ölçülür. Çünkü ümumxalq dili elə tükənməz imkanlara malikdir ki, onu heç bir fərdi yaradıcılıq məhsulu əvəz edə bilməz».¹

İ. Hüseynov xalqın sinanmış çoxəsrlilik həyat təcrübəsinin dildə təsbit olunmuş, sabitleşmiş atalar sözlərinin üslubi imkanlarından geniş və sənətkarlıqla istifadə etmişdir. «Məsəllər və atalar sözləri mükəmməl bədii-poetik nümunələr kimi mösiət və cəmiyyətin ən müxtəlif sahələrini əhatə edərək eyibləri açır, yaraları neşterləyir... Cəmi bir neçə sözdən, bir cümlədən ibarət olan atalar sözü və ya məsəl yazılı ədəbiyyatın böyük həcmli əsərlərinin siqlətini özündə təcəssüm etdirir».² Müəllif bu əvəzedilməz ifadə vasitələrini işlədərkən bəzən cümlənin əvvəlində və ya ortasında «atalar deyir», «məsəl var», «tərəkəmə babalarımız demişkən», «atalar yaxşı deyib», «deyiblər» və s. ifadələrlə bu sözlərin mənbəyini də bildirir. Povestlərdə atalar sözlərindən bəhrələnmə iki şəkildə özünü göstərir. Birinci halda atalar sözləri əsərə heç bir dəyişikliyə uğramadan, canlı dildə olduğu kimi daxil edilmişdir. İkinci halda isə atalar sözləri konkret üslubi tələbə uyğun olaraq müəyyən dəyişikliyə məruz qalaraq işlənilmişdir. Belə ki, dilə yaradıcı şəkildə yanaşan yazıçı bəzi atalar sözlərinin və məsəllərin məzmununu saxlamış, ancaq quruluşunda cüzi dəyişiklik etmişdir. Məsələn, xalq arasında işlənən «Örkən nə qədər uzun olsa, yenə də doğanaqdan keçəcək» məsəlini «bir də görürsən örən hərləndi, firlandı, gəlib doğanaqdan keçdi» şəklində, «Can sənin, cəhənnəm tanrıının» atalar sözünü «can sənin, cənnət də sənin» şəklində, «Elnən gələn qara gün toy-bayramdır» məsəlini «elnən gələn toy-bayramdır» kimi, «Dəlinin başında palid ağacı olmur» məsəlini «düşmənin başında palid ağacı olmur» formasında və s. işlədərək surətlərin nitqlərini fərdiləşdirmiş, danışilan məsələni obrazın düşüncəsi, psixologiyası ilə əlaqələndirmişdir. Bəzən də müəllif atalar sözlərinin və məsəllərin məzmununu saxlamış, formasını tamamilə dəyişmişdir. Məsələn, «Üstümü unlu görüb, adımı dəyirmançı çağırma» atalar sözünün məzmunu «Kollu Koxa» povestində saxlanılmış, lakin forması dəyişilmişdir: Tay-tuş deyəndə, *əlimi lapatkali, üstümü palçıqħi görüb* məni özünə yaraşdırırmışam, Qurban kişi!

Yaxud: «Dəvəcən böyümüşsən, köşəkcə əqlin yox» şəklində işlənən el məsəlini yazıçı «Dan ulduzu» əsərində aşağıdakı formada işlətmışdır:

- Ayib olsun sənə, Hürü bacı. Ayib olsun! *Dam boyda gövdən var,*

¹ Kazimov Q. Ş. Komik – bədii vasitələr. Bakı: Yaziçı, 1983, s.157

² Hacıyev T.İ. Sabir: qaynaqlar və sələflər. Bakı: Yaziçı, 1980, s.11

ancaq beynin çötkə dənəsi boydadır, - deyə hesablayıcı dərhal alındı.

Burada, hər şeydən əvvəl, nitqi surətin bilik səviyyəsinə, peşəsinə, sənətinə uyğunlaşdırmaq məqsədi güdülmüşdür. Göründüyü kimi, bu atalar sözləri və məsəllərin forması dəyişilsə də, təsvir olunan hadisə ilə əlaqələndirilmişdir ki, oxucu onların hansı atalar sözü və ya məsəldən təşəkkül tapdığını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkmir.

Povestlərin dilində işlənilən atalar sözləri və məsəllərin bədii-emosional, üslubi funksiyaları müxtəlif və çoxcəhətli olduğu kimi, onlar mövzu cəhətdən də rəngarəngdir. Dissertasiyada bu barədə geniş məlumat verilir, atalar sözləri semantik və üslubi baxımdan qruplaşdırılır.

Dissertasiyanın ikinci fəsli «**Povestlərin dilinin sintaktik-üslubi xüsusiyyətləri**» adlanır. Bu fəsildə İ.Hüseynovun üslubu üçün daha xarakterik, yazıçının povestlərində daha çox işlək olan sintaktik vahidlərdən - sual cümlələrdən, həmcins üzvlü cümlələrdən, tabeli mürəkkəb cümlənin bəzi növlərdən, dialoqlardan və onların üslubi xüsusiyyətlərdən bəhs olunur.

Sual cümlələri və onların üslubi xüsusiyyətləri. Dilimizdə bəzi «sual cümlələri dinleyicilərin rəğbətini qazanmaq, diqqətini cəlb etmək və danışığın təsir qüvvəsini artırmaq məqsədilə söylənilir».¹ Yazıçının əsərlərindəki mükəmilərdə, qızığın mübahisələrdə, gərgin həyəcan keçirən obrazın danışığında sual cümlələri silsilə halında, bir-birinin ardınca işlədilmişdir. Silsilə şəklində işlənilən sual cümlələri yazıçının povestlərində müxtəlif üslubi məqsədlər daşıyır:

a) Danışanın müəyyən bir işə, hadisəyə şübhəsini, tərəddüdünü bildirir: *Zəlimxan başa düdü ki, iş-işdən keçib. Yaxşı, bəs Qaraxan məsələnin bu tərəfini niyə deməyib? Qardaşını vaxtından əvvəl hürküt-mək istəməyib, yoxsa sadəcə, cəsarəti çatmayıb? Ya bəlkə ata ilə oğul hər şeyi ölçüb-biçib, planlı iş tutublar?*

b) Yaranmış olan anlaşılmaz vəziyyətin, təəccübün ifadəsinə xidmət edir: *Nə danışlığıdır bu həyasız, kişidən nə istəyir? Necə yəni qılınclarımızı birləşdirək? Kimə qarşı? Nə üçün.. Bizim bu Koxa nə sirri - xudadır??*

c) Danışanın mənəvi narahatlığını, kədərini, qəlb çırıntılarını, duyğularını və b.k. ruhi halları bildirmək məqsədilə işlədir: *Bibi niyə dillənmirdi? Nurunun o sözlərindən sonra mənim haqqında nə düşünürdü? Bəlkə heç düşünmürdü?! Lakin tezliklə mən onun piçiltisini*

¹ Azərbaycan dilinin qrammatikası (sintaksis): II hissə, / R.Ə.Rüstəmovun, M.Ş.Sirəliyevin, Z.İ.Budaqovanın redaktəsi ilə. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1959, s.45

eşitdim.

c) Obrazın hiss-həyəcanını, emosiyasını ifadə etmək məqsədilə işlədilmişdir. Bəzən belə sual cümlələrində ifadə olunan fikrin təsir qüvvəsini artırmaq üçün hər hansı bir söz (ya sual bildirən söz, ya da sual ədatları) təkrar olunur: ...*Bu yerlər nə kökə düşmüşdü?!* *Hani xan çınarların piçiltisi, niyə eşidilmir, Zəlimxan?* *Həni o ağ qovaqlar?* *Uzaq-uzaq ölkələrdən uçub gələn ağ qanadlı, ləngərli quşların yuvalarını...saxlayan o vüqarlı qovaqlar həni?!*

d) Surətin hiddətini, yüksək dərəcədə qəzəbinə ifadə etməyə xidmət edir: - *Sən kimi təhqir eləyirsən? Necə yəni Podrat Qurban? Bu boyda camaati əla saldın, ... indi də Qurban kişini dilə-dışə salırsan?*

Povestlərdə işlənilən sual cümlələrinə danışan şəxsin özünün cavab verməsi də maraqlıdır. Bu cavablar, adətən, «yox», «xeyr» söz-lərindən, yaxud bu sözlərlə müşayiət olunan cümlələrdən ibarət olur: *Qaraxan omun arxasında bir neçə tarəddüdü addım atdı. Niyə dayandı?* *Atasının hökmünü xatırladı?* Yox, əslində *Qaraxan qocanın son sözlərini heç eşitməmişdi* də.

Yazıcıının əsərlərində sual cümlələri, əsasən, ya sual ədatları, ya sual sözləri (əvəzlikləri), ya da bunların hər ikisi ilə işlənilir.

Həmcins üzvlü cümlələrin üslubu funksiyası. İ.Hüseynovun povestlərində həmcins üzvlərin özünəməxsus üslubi mövqeyi var. Həmcins üzvlərlə yazıçı təsvir obyektinin həcmini genişləndirir və onu hərtərəfli əks etdirməyə, təsvir obyekti haqqında aydın təsəvvür yaratmağa nail olur. Povestlərdə daha çox istifadə olunan həmcins xəbərlər, tamamlıqlar və təyinlər müxtəlif üslubi məqsədlər üçün işlənilmişdir: a) Obrazın həyat tərzi, iş şəraiti haqqında ətraflı məlumat vermək məqsədilə: İsfəndiyar kişi isə beş dəqiqədən bir nəfəsini dərədərə körük *basır*, bel, kətmən *düzəldir*, gavahın *yamayıır*, balta *ovxarlayırdı...* b) Surətlərin davranışları, müəyyən hərəkəti haqqında məlumat vermək məqsədilə. Bəzən yazıçı emosiyani gücləndirmək üçün bir neçə cümlə üzvünün həmcinsliyindən istifadə edir: *Yerdə oturub*, kürəyini qovağın gövdəsinə *söykəyib*, çox zaman gözlərini *yumub*, simləri az qala birər-birər *dənləyirdi*, *asta-asta*, *narin-narin*, *həzin-həzin çalırdı*. Burada həmcins zərfliklərin eyni sözlərin təkrarı ilə yaranması da (*asta-asta*, *narin-narin*, *həzin-həzin*) xüsusi bədii effekt yaratmışdır. c) Obrazın xatirələri, təəssüratları, fikirləri haqqında məlumat vermək, onun xəyal aləmini, daxili aləmini açmaq məqsədilə: ...Universitetdə oxuyanda bizim dumanlı, çıxınlı *dağlarımız*, yaşıl dərələrimiz, durna gözlü *bulaqlarımız*, laləzar *düzlərimiz*, *meşələrimiz* haqqında ehtirasla danışan tələbə yoldaşlarının söhbətləri məni bu

yerlərə çəkirdi. ç) Personajın zahiri əlamətlərini canlandırmaq, onun bədii portretini yaratmaq məqsədilə: Hər səhər qapıda onu *kök, bəstəboy, ağızı yaşmaqlı, qaradınmaz* bir qadın qarşılıyırdı. d) Müəyyən bir yer, məkan haqqında tam təsəvvür yaratmaq məqsədilə: ...Zala göz dolandırıram, pəncərələrin ağır məxmər *pərdələrinə*, yağlı boyan ilə açıq-qəhvəyi rənglənmış uca *divarlara*, döşəmədə uc-uca calanmış *xahlara*, ağır *mebelə*, iri-iri *bühlurlara*, başının üzərində bərq vuran nəhəng *çilçirağə* və qarşımızdakı *süfrəyə* baxıram. e) Obrazın keçirdiyi hiss - həyəcanı, psixoloji vəziyyətini daha canlı, təsirli əks etdirmək məqsədilə: Astanada şəvə gözləri qeyri-adi bir parıltı ilə *yanan, solğun, zərif* bir qız göründü. Zəlimxana kinli bir nəzər salaraq, nəm kirpiklərini *endirdi*, iti, əsəbi addimlarla yeriyb qocanın qarşısında *dayandi*, ...qanı qaçıb göyərmmiş dodaqlarını bir-birinə sixib yerə *baxdı*. Lakin nə bu nazikcə, solğun *sifətə*, nə bu nəm *kirpiklərə*, nə də xirdaca döşlərin arasında, qırmızı ipək koftanın yaxasına sixilib titrəyən balaca *əllərə* təmkin yaraşındı.

Nümunədəki üçüncü cümlədə yazıçı tərəfindən dəqiqliklə seçilmiş təyinlərlə genişlənən tamamlıqların həmcinsliyi obrazın bədii portretinin dolğun təsvirinə kömək etmişdir.

Tabeli mürəkkəb cümlələrdən istifadə. «Bədii əsərlərdə cümləyə müxtəlif şəkildə münasibət göstərilir. Bəzi müəlliflər sadə cümlələrə üstünlük verir, bəziləri mürəkkəb cümlələrdən geniş istifadə edirlər».¹ Onu deyək ki, hər iki hal yazıçının povestlərinin dili üçün xarakterikdir. Povestlərin dilində tərkibində tamamlıq budaq cümləsi olan tabeli mürəkkəb cümlələrdən nisbətən daha geniş istifadə olunur. Çünkü tamamlıq budaq cümlələrində «fikrin anlaşılı verilməsi üçün imkan daha çoxdur».² Tamamlıq budaq cümlələri vasitəsilə aydınlaşdırma, izahetmə, fikrin hərtərəfli açılması povestlərdə iki yolla özünü göstərir:

1) Tamamlıq budaq cümlə özündən əvvəl gələn sadə cümləyə yalnız intonasiya ilə bağlanır: *Mən indi onun üzünə baxa bilmirdim. Şübə etmirdim ki, baxışlarımız qarşılaşan kimi dayanıb məni töhmətləyəcək...*

2) Tamamlıq budaq cümləsi özündən əvvəl gələn sadə cümləyə intonasiya ilə yanaşı budaq cümlənin ümumi məzmununa uyğun bağlayıcılarla bağlanır: *Mən bu kitabçam oxumamışdım. Amma eșitmışdım ki, həmin kitabçada Qurban kişinin ...gördüyü işlər barədə*

¹ Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского языка. М.: Учпедгиз, 1955, стр. 373

² Azərbaycan bədii dilinin əsləbiyyatı (öcherklər) / M.Ş.Şirəliyevin, Z.İ.Budaqovanın redaktəsi ilə. Bakı: Elm, 1970, s. 341

danışılırdı.

Obrazların düşüncə və fikirlərinin, yaxud da müəllisin öz mü-hakimələrinin təsvirində fikrin obrazlı, qüvvətli və təsirli verilməsi üçün yazıçı bəzən tabeli mürəkkəb cümlənin baş cümləsinin müxtəlif formada təkrarından istifadə etmişdir. Bu isə, «yerli-yerində təkrar, təkrir deyilən bədii üsul əmələ gətirərək əsərin dili və üslubunu gözəlləşdirir».¹ Təkrar edilən baş cümlənin əvvəlində bəzən *onu da, bunu da* bağlayıcı sözlər işlədir ki, bunun nəticəsində fikir tünd boyalarla və ekspressiv şəkildə ifadə olunur: *Fəlakət onda idi ki, atası camaatın gözü qarşısında onu oğulluqdan çıxarmış, evdən qovmuşdu. ...Əsas fəlakət isə bunda idi ki, indiyəcən hamının qibtə ilə baxlığı Mayılolvılar ailəsinə çaxnaşma düşmüştü, kədər və həyəcan gəlmədi.*

Povestlərdə tabeli mürəkkəb cümlənin elə bir növü ilə də qarşılaşmaq olur ki, burada sadə cümlənin müəyyən bir üzvü, əsasən, xəbəri ondan sonra gələn tabeli mürəkkəb cümlənin baş cümləsi şəklində təkrar edilir: *Lakin Zərəfşan vəziyyəti aydın görür. O görür ki, «Malyutka» hələ indidən korluq çəkir, bürküyə dözmür.* Povestlərdə işlənilmiş tabeli mürəkkəb cümlələrin komponentləri müxtəlif grammatik vasitələrin köməyi ilə bir-birinə bağlanmışdır.

Dialoq üslubi vasitə kimi. Rus dilçiliyində bədii dialoqun xüsusiyyətləri M.M.Baxtinin, V.V.Vinoqradovun, Q.O.Vinokurun, A.V.Çiçerinin, L.P.Yakobinskinin əsərlərində göstərilmişdir. V.V.Vinoqradov yazmışdı: «Bədii əsərlərin dili (nitqi) şifahi və yazılı nitqin çoxobrazlı formasının qarşılığı olan müxtəlif tipli monoloq və dialoqun cəmindən ibarətdir».² Akademik L.Şerba da göstərirdi ki, monoloq müəyyən qədər sünidil formasıdır, dil özünün həqiqi varlığını dialoqda aşkar edir, yeni sözlər, formalar, tərkiblər dialoqda verilir.

İ.Hüseynovun povestlərinin dilində dialoqlar üslubi vasitə kimi diqqəti cəlb edir. O, ayrı-ayrı obrazların baxışlarının, bir-birinə zidd olan əqidə və xarakterlərinin toqquşduğu məqamlarda maraqlı dialoqlar qurur. Bu dialoqlarda yazıçı əsərlərin dilində yiğcamlıq, sadəlik yaratmaqla bərabər, obrazların xarakterinin özünəməxsusluğununu, onların nitqinin canlı və təbii verilməsini də nəzərdə tutur. İ.Hüseynov obrazların hər birinin nitqinə, onların xarakteri və təfəkkür tərzinə üyğun söz, ifadə tapıb işlətməyə həmişə diqqət vermişdir. Təsadüfi deyil ki, yazıçının əsərləri haqqında deyilmiş fikirlərdə bu cəhət xüsusiilə qeyd olunur. Aydin Məmmədov yazar: «Hər qəh-

¹ Yusifli Ş.V. Mürəkkəb cümlənin üslubi xüsusiyyətləri. Kirovabad, 1970, 45

² Виноградов В.В. О художественной прозе. М-Л.: Госиздат, 1930, стр.13

rəmanın öz səsi var, yazıçı onların hər birinə söz verir, hadisələri onların öz ixtiyarına buraxır, müdaxiliyə tələsmir. Mürəkkəb konfliktlər, dialoqlar, mübahisələr, bir sözə özünəməxsus «çoxsəslilik» əsərdə özünəməxsus gərginlik sahəsi yaradır».¹

Dissertasiyanın ikinci fəslinin sonuncu bölməsində dialoqların üslubi mahiyyətindən danışılarkən göstərilir ki, İ.Hüseynovun povestlərində dialoqların quruluşu, dialoqların təhkiyəyə qoşulması, replikaların əlaqələndirilməsi, onların leksik, semantik səciyyəsi diqqəti cəlb edir. Yazıçının əsərlərində süjet və hadisələrin inkişafında dialoqmübahisə, dialoq-söhbət formalarından tez-tez istifadə edilir. Bu dialoqlarda bir hərəkilik, dinamiklik, eyni zamanda emosionallıq var. Dialoqlarda və replikalarda razılıq və narazılıq bildirmək üçün qısa şəkildə «bəli, yox» sözlərindən, müxtəlif növ sintaktik vahidlərdən, müxtəsər, yarımcıq cümlələrdən, vasitəli və vasitəsiz nitqdən istifadə olunur. Povestlərin dilində işlənilmiş dialoqlar, hər şeydən əvvəl, xalq dilinin bütün təravətini, şirəsini, milli koloritini bədii dilimizə gətirir. Yazıçının povestlərində həm məzmunca, həm dil və üslub baxımdan, həm də əsərin ümumi ideyası ilə bağlı maraqlı dialoqlar çoxdur. Məsalən, Qara Canbalayevlə Bəhlul müəllimin («Doğma və yad adamlar»), kolxoz sədri Muxtarla manqa başçısı Minayənin («Bizim qızlar»), Mədəd kişi ilə Məmmənenin («Şəppəli»), Cəbrayıl ilə kənd ağsaqqalı Mehbalının («Tütək səsi»), məktəb direktoru Nuru ilə Səlim müəllimin («Quru budaq») dialoqları buna misal ola bilər.

Dissertasiyanın III fəslİ «Povestlərin dilində məcazlar sistemindən istifadə» adlanır. Məcazlar obrazlı təfəkkürün məhsuludur. Sözün məcazlaşması mətn daxilində başqa sözlərlə əlaqəli şəkildə yaranıb meydana çıxır. Bu fəsildə yazıçının povestlərdə obrazlar, hadisələr haqqında canlı və parlaq təsvir yaratmaq məqsədilə istifadə etdiyi məcazlar - metaforalar, epitetlər və müqayisələr nəzərdən keçirilmişdir.

Metaforalar. Aristotelin fikrincə, gözəl metaforalar yaratmaq – müxtəlif varlıqlar arasında müəyyən təbii oxşarlıq və müqayisə imkanını görə bilmək xalis istedadlıq nişanəsidir. Aristotel məcazlar əsasında yaranan obrazlılığı «bəzəkli dil» adlandırırdı. ««Bəzəkli dil» mən ona deyirəm ki, ritmi, ahəngi, harmoniyani, nəğməni özündə ehtiva edir».²

İ.Hüseynovun povestlərində işlətdiyi metaforalar öz əlvənlığı, ifadə qüdrəti ilə əsərin dilini canlandırır, obrazlılığı, cazibədarlığını

¹ Məmmədov A.M. Muğanna (İ.Hüseynov) – 75. «Ədəbiyyat» qəz., Bakı, 2003, 13 iyun

² Aristotel. Poetika. Bakı: Azərnəşr, 1974, s. 137

artırır. Yaziçinin metaforalandırdığı sözlərin bir qismi (*dan ulduzu, bulanmaz dərya, gövhər daşı, tülək tərlan, körpəcə yarpaqlar, qılınç*) müsbət ekspressiya, bir qismi (*kötük, həşərat, iblis, torba, qara div, şeytan, əzrayıl, çaqqal, qurmuzigöz canavar*) mənfi ekspressiya ifadə edir. Məsələn: *həşərat* sözü «Faciə» əsərində şəxsi firavanlığı üçün təbiətin gözəlliyyini məhv edən Kərəm kişini səciyyələndirmək üçün işlənilmişdir: Cəmiyyətdəki o *torbasən həşərata* humanist münasibət, sadəcə, ağılsızlıqdır, ağıllı müəllimim!

Yaziçi povestdə bu surətin - Kərəm kişinin iyrənc mənəviyyatını açıb göstərmək üçün mənfi ekspressiyalı müxtəlif metaforalardan istifadə etmişdir: Zəlimxan bu *iblisin* indiyədək edib-tutduqlarını sanki təzəcə gördü. Gördü ki, bu iblis səhər-axşam əyilə-ayılə, büzüşə-bütüşə Sabit Maylovolun otağına girir. Gecənin bu zülmətində mənim meşəyə düşməyimin səbəbi elə o *torba* deyil!?

Göründüyü kimi, müəllif qiymətverici keyfiyyətə malik olan metaforalar vasitəsilə obrazın kəskin təqnidə şəkildə təsvirinə nail olmuşdur. Bu metaforalar surəti səciyyələndirməyə, bu və ya digər xüsusiyyətini ifşa etməyə yardım göstərir. Məsələn, dilişimzdə hiyləgər, zalim, amansız adamlar çox vaxt iblisə bənzədir. Yaziçi da Kərəm kişidə belə xüsusiyyətlər olduğuna görə onu iblis adlandırmışdır.

İ.Hüseynovun povestlərində işlənilmiş metaforalar yaziçinin xalq dilindən yaradıcı surətdə faydalananması nəticəsində poetik obrazlılıq, bədii ifadə qüdrəti kəsb etmişdir. Ənənəvi metaforalar belə bədii situasiyadan asılı olaraq yaziçi qələmi ilə yeni mənə çalarları qazanır.

Səciyyələndirici epitetlər silsiləsi. Epitetlərin bədii əsərlərdə əhəmiyyəti olduqca böyükdür. «Epitetlərdə yaziçinin həyata, hadisəyə, insana münasibəti, onun heyrat və sevinci, nifrət və məmənnuniyyətsizliyi ifadə oluna bilər. Epitetin seçilməsi yalnız zövqə deyil, bəlkə ceyni zamanda fikrin tələbinə tabedir».¹ İ. Hüseynov hər bir obrazın xarakterinə uyğun epitetlər işlədir. Yaziçi mənfi obrazı səciyyələndirmək üçün ən kəskin ifadələr seçirəsə, müsbət obraz üçün bir o qədər səmimi ifadələr tapır. «Həmişə subyektiv xarakter daşıyan qüvvətli emosional çalarlığa»² malik olan epitetlər müəllisin obrazla bəslədiyi münasibəti də aydınlaşdırmaq üçün gözəl imkanlar verir. Məsələn, «Doğma və yad adamlar» povestindəki mənfi obraz olan Qara Canbalayevin səciyyələndirilməsi üçün işlənilmiş epitetləri nəzərdən keçirək: Mən üstündə *çalağan kimi qanad sallamış* bu adamın *müdhiş* gözlərinə, *qara* sıfətinə, xalatın açıq yaxasından

¹ Rəfili M.H. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı: APİ-nin nəşri, 1965, s.147

² Əfəndiyeva T. Ə. Azərbaycan dilinin leksik üslubiyatı. Bakı: Elm, 1980, s. 117

görünən keçə kimi qalın tükü sinəsinə maddim-maddim tamaşa elədim və bu dəfə qarşısında üçüncü bir Canbalayev - feodal təbiətli, vəhşi ehtirashlı bir adam gördüm.

İ.Hüseynov epitetlərdən təbiətin obrazlı şəkildə təsviri üçün də istifadə edir: İndi baxıram, *başı göylərə ucalan* palidlara, *qədd-qamətli* qovaqlara, Qarasuyun qıraqında *saçlarına bürünmiş hürilər* kimi *saçaqlarını six-six sallayan* söyüdlərə, ağacların arasında *sırılı-sırılı dolanıb gedən* çıçırlara, birdən-birə qarşıya çıxan *yamyasıl* talalara baxıram, sinəm genişlənir, ürəyim dağa dönür.

İ.Hüseynov povestlərinin sənətkarlıq baxımından bir xüsusiyyəti də onun dilinin poetikliyidir. Bu keyfiyyət nəsrədə hər yazıçıya nəsib olmur, tək-tək nasirlərimizdə, məsələn, İ.Əfəndiyevin, İ.Şixlinin nəşr əsərlərində poetiklik diqqəti cəlb edir. İ.Hüseynovun povestlərinin əksəriyyəti elə bil ki, şerin ahəngi, ritmi, onun başqa ölçülərinə müvafiq şəkildə qurulmuşdu. Yuxarıda misal götirdiyimiz nümunədə də «q», «s» səslərinin mətndə yaratdığı alliterasiyanın epik nəşr kontekstində bədii effekti aydınca müşahidə olunur. Nəşr-şer hibridli bu mətn həmin səslərin alliterasiyası vasitəsilə poetik bir fonda canlanır.

Povestlərin dilində eyni sözün müxtəlif bədii şərait və məqamlarla əlaqədar olaraq, vəziyyətin tələbi ilə müxtəlif və rəngarəng epitetlərlə səciyyələndirilməsi diqqəti daha çox cəlb edir. Povestlərdə işlənilən epitetlər ifadə vasitələri və quruluş xüsusiyyətləri ilə çox zəngindir. Yazıcıının əsərlərində feli sıfət tərkibləri ilə ifadə olunan mürəkkəb epitetlərdən daha çox istifadə edilmişdir: *qopub yerin altına düşən* günəş, *xırda kol-kos dibinə qisılmış* bənövşələr, *ləngərli yerişlərinə xələl gətirməyən* adamlar, *budaqlar arasında bir-birinə qisılmış* quşlar, *daş tozundan qantək qızarmış* gözler, *bol şehdən bozlaşmış* çəmənlik və s. Povestlərdə epitetlər maraqlı bir şəkildə sıralanır. Belə ki, əvvəl feli sıfət tərkibləri ilə ifadə olunan teyinlər qrupu – mürəkkəb epitetlər işlənilir, sonra bir sözlü – sadə epitetlər gəlir. Bu isə təsvirin konkret səciyyəsini ahəngdar şəkildə göstərir: *göylərdə qoşun-qoşun gəzişən narahat* buludlar, *qalın qaşları altında kölgələnən yumlu* gözler, *yamyasıl* yarpaqların arasında *qartək ağaran* *six* ləçəklər, *talaların* üzərində *saqqasaq dikələn* *oynaq*, *havalı* quşlar, *qorxa-qorxa* *ordanburdan* *baş qaldıran* *nazik*, *cılız* pöhrlər, *şəhərin* *sərt görkəminə* bir *yumşaqlıq* *gətirən* *narin* və *səssiz* *yağış*, *binaların* *başına* *sürtünən* *parça-parça boz* buludlar və s.

Povestlərin dilində epitetlər bəzən frazeoloji birləşmələrlə ifadə olunmuşdur. Epitetlər frazeoloji birləşmələrlə ifadə olunanda emosionallıq daha da artır.: *Ürək dağlayan xəbər*, *ürəyi kövrəlmüş qoca*, *ət tökən təbəssüm*, *ağrı əppək kəsməyən oğlu*, *dünyani yorub yola salmış*

adam, anasının ciyərinə dağ çəkən bala, əldən-ayaqdan düşmüş Ari qarı, səbri tükənmış Musa, ayağım yerdən üzən hisslər, heç kəsə boyun əyməyən Zümrüd və s.

Bədi Müqayisələr. Müqayisə varlıqdakı bir hadisənin, faktın başqa bir hadisə və ya fakt ilə oxşarlığını göstərmək üçün işlənilir. İ.Hüseynov povestlərində orijinal və maraqlı müqayisələrdən geniş şəkildə istifadə etmişdir: Tükəz uzun ətək altından görünən yalnız ayaqlarını, böyük məsafə qət edib yorulmuş qaraçı qadıntək ağır-agır ataraq, gəlib onun böyründə çöməldi. ...Bu fin evi və onun dövrəsində ağız-ağıza düzülmüş bu qazmalar indi ona *divarları arasında gizlin, dəlaşıq intriqalar gedən bir qəsr kimi* görünürdü.

Müqayisələrin bir qismi danişq dili, şifahi ədəbiyyat nümunələri əsasında (*xoruzbeçə kimi dikəldi, qurruğu basılmış koramal kimi fisildaya-fisildaya qalxdı, ari pətəyi kimi şan-şan oldu, gün altında qalmış zoğal kimi boğuq qurmazı rəngə çaldı, ilan vurmuş kimi yerindən sıçradı, qızıl ilan kimi parlayıb, külək qarşısına düşmüş bulud kimi uçurdu, quruya düşmüş balıq kimi atılıb*), bir qismi də məişətə, kənd təsərrüfatına aid söz və terminlər əsasında (*dəlaşıq düşmüş kələf kimi, körükda qizardılmış bir cüt dəmir parçası kimi, nəhəng ot tayasıtək, qurmazı kərpic tozu kimi*) yaranan ifadələrdir.

Povestlərdə müqayisələr müxtəlif üslubi məqsədlər üçün işlənilmişdir:

a) Obrazın daxili aləmini, keçirdiyi həyəcan və hissələri göstərmək üçün: Orda ilk gənclik hissələri təzəcə oynayan cəsarətsiz bir yeniyetmə kimicə naçar dayanıb, ...duracaqda düşən təkcə sərnişini həsrətli, möftün gözlərlə ötürürdü.

b) Surətlərin zahiri görkəmini təsvir etmək üçün: Belə müqayisələrdə həşərat, heyvan, quş adlarından istifadə olunur: Qapı açılanda astanada *hacileylik kimi* caydaq, kürəyi çıxiq, ariq, gözlüklü bir oğlan gördüm.

İyan da bu qader zyhəcar olarm? Göyləri nü qoyun gözləri kimi.
növündə olan, yaxud bəy və ya qadın, Personajlar arasında
mönvud olən, yaxud bəy və ya qadın, mönvud olan, yaxud bəy və ya digər
münasibəti ilə etibarət olmuş galən münasibətləri eks etdirmək üçün:
Mən hərəkətimin necə görünəcəyini düşünümdən, ... qoçanın AY-
onra bətənən guncəldim, sonra bət qarzında aytan kimi əylüb
onun quru allarını öpdüm.

c) Təbiətin şəhərəsakılıq təsviri üçün: ...Torpağın üstündə nəm
ara-bərəsindən baş vurub qalxdı.
kərə kimi yanmış xəyalın ara-bərəsindən baş vurub qalxdı.
qazayağından ovuc-ovuc yehisəndən
kəm-kəm güləşən qazayağından ovuc-ovuc yoluşdurub,
eyni hərisliklə ağızınza topirdik.

Hüseynovun povestlərində işlənilmiş müqayisələr **müxtəlif təxəkkik**
və grammatik vasitələrin istifadəsi ilə yaranmışdır. Dissertasiyamın «Netice»
issesində *Dissertasiyamın əsas muddələləri*

aşağıdakilerden kimileri genelde ümmetleşdirilmiştir.

1. İ.Hüseynov güclü dil hassasiği, dərin duyum, müşahidəcilik qabiliyyəti, aydın elmi, bədii təfəkkürü olan yazıçılardan biridir. Onun hər bir sözündə, ifadəsində, cümləsində qurılmaq məqsədi vardır. Bu xüsusiyyətlər yekəndəliq yazıcıının nəşrinin yüksək səviyyəsinə baxımlı dilində aydın mənşədə olunur.

JUKÇA KLASİK EDİBİYYATIN SÖZCÜKLERİ İNŞA ETMEK
1. ZEYLİ PÖVİSLƏRİN DİLİ LEKSİK LAYLARINI MİXİTƏLİLİYİ, DORİNİYİ, ZENGİN
LİYİ BAŞIMINDAN SƏCİYYƏLƏRİ. BURADA MİXİTƏLİ LEKSİK LAYLARA AİD
YƏŞİLƏRİN OBRAZLI MAHİYYƏZİ, GENİŞ QADİTİLLİ İMƏMLƏRƏ YAZIŞQUNUN
QUĐRƏTİ QƏLƏMİ İLƏ ƏDƏBİ QİLƏMƏRİN NƏRMALARI YARADIM. İMƏMLƏR
TANIM. FİKRİN SƏRRƏT İŞAKƏNİN İŞİ İŞİ SƏRRƏT DİNGİN SEYİLMƏSİ SÖZİ
MÜSLİFLİN GARGIN ƏMƏYİNİ, POETİK ŞƏRƏDİCİN İXTARİ, HAFIZİN İS-
QEŞİ KİMİ MEYDANA ÇIXIR. HAFIZ BİR SÖZ KENDƏ İŞLƏTİ, SÖZ KONU
DAVYIR, TƏSVİR OLUNAN VAXTI, ŞƏRƏTİ, OBRAZLARIN İSÇİYYƏTİ, VƏZİYYƏTİ;
HADİSƏLERİN XƏRƏKTƏRİ VƏ SƏHLƏ BƏKLƏNİR.

hadislerin xarakteri ve sihha tarihanın
4 Povestlerin dilinde etnoqrafičeskilərin siyahıları və unut-
dulmuşda olan ünsürləri yagınlıq. Bu dildə Tutek sənəti, adalar
yılalarının taravətli havalarının səsi, var, yanılış hərəkəti var. Bu
əsərlərdə milli ədəbi-bədii dilinə inzibati təplimi vardır, özullər
klassik nəşrin, xüsusilə Mərzi Çəfər satirasiyasının dil, usul, mə-
nəclarını davam etdirən yazıçılarının (ekrem Kozan, İsmayılov)
şəhərələr) dilində işlənilməz rəqətlər, qarşılaş, alqışlar həm
əzubi baxımdan, həm də əbraziyadan, xüsusilə qadın əbraziyalarının
məqəni tipikləşdirilməsində, formallaşdırılmasında asymmetriyası ko-
mik ifadə vasitələridir. Bu vasitələr povestlərin elliñə tərəz
ləkəsini qazanır. Məsələn, əsərdəki müxtəlif mənəcələrlərə

liliq, emosionallıq, müxtəlli mona çalarıqları yaradı

7. İ.Hüseynov təkrarolunmaz milli koloritə, sadəlik və təbii-liyə, bədii təsir gücünə malik olan frazeoloji birləşmələr və atalar sözlərindən bacarıqla istifadə etmişdir. Onların köməyi ilə yaziçi povestlərinin dilini aydın və gözəl qurmuş, bu ifadələrin potensial imkanlarından düzgün istifadə etmiş, ədəbi-bədii dili-mizi daha da zənginləşdirmişdir. Bu söz və ifadələrin, birləş-mələrən, atalar sözlərinin bəzisi yenidir. Bunların çoxunu müvafiq lügətlərdə tapmaq çətindir. Povestlərin dilində ən çox məişət və psixoloji münasibətlərə aid frazeoloji birləşmələrdən, ağsaqqal və ağbirçək obrazların dilində öyd, nəsihət səciyyəli atalar sözü və məsəllərdən istifadə olunur.

8. Povestlərin dilində sual cümlələri, həmcins üzvlü cümlələr (xüsusilə həmcins xəbərli, tamamlıqlı, təyinli cümlələr), tabeli mürəkkəb cümlələr (ən çox tamamlıq budaq cümləsi) üslubi effekt, bədiilik, ekspressivlik yaratmaq üçün daha münasib sintaktik vahidlərdir. Həmcins üzvlü cümlələr təbiət təsvir-lərində, hadisələrin təfərrüati ilə verilməsində əlverişli olduğu kimi, silsilə şəklində işlənilən sual cümlələri də obrazların nitqin-də emosionallıq yaratmaq üçün sərfəlidir.

9. İ.Hüseynovun povestlərində bədii nitqin başqa formaları kimi, dialoqlar da təbiidir, canlıdır. Hər bir obraz özü düşündüyü kimi danışır, onların nitqində müəllif müdaxiləsi yoxdur. Bu dialoqların da dili məcazlar əsasında qurulur. Sadə cümlələrlə verilən dialoqlararası müəllif təhkiyəsi dialoqların ahənginə uyğun onları istiqamətləndirir, müşayiət edir.

10. Yaziçinin povestlərində ekspressivlik yaradan vasitələr-dən biri də məcazlardır. Metaforalar, epitetlər silsiləsi, bədii müqayisələr povestlərin dilində obrazlılığı xidmət edir. Yaziçi dilinin məcazlar sistemi ümumxalq dilinə məxsus söz və ifadələrlə məhdudlaşdırılmış. Bunların bir hissəsi yaziçinin özünün «bədii kəşfi» (Aristotel) kimi surətlərin, xarakterlərin səciyyələn-dirilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

11. İ.Hüseynov povestlərinin hər birinin orijinal başlangıcı, finalı və özünəməxsus intonasiyası var. Sanki hər povest hər dəfə bir hava üstündə köklənmişdir.

İ.Hüseynovun povestlərinin (bütlövlükdə nəşr dilinin) bədiiliyi ilə yanaşı, əsas məziyyəti onun ədəbiliyidir (T.Hacıyev). Bu əsərlərdə bədii dil normalarına müntəzəm əməl olunur. Povestlərin dili, üslubu üzərində bütün müşahidələrimiz və araşdırmalarımız zamanı biz normativ ədəbi dildə yazılmış həqiqi bədii sənət əsərləri gördük. Bu əsərlər, bütövlükdə yaziçinin bədii irsi ədəbiyyatımız, dilimiz, ümumi mədəniyyətimiz üçün çox qiymətlidir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu müəllifin aşağıdakı çap olunmuş on məqaləsində öz əksini tapmışdır:

1. İsa Hüseynovun povestlərinin dili haqqında. Tədqiqlər № 3, Bakı: Elm, 2002, s.98-100.
2. İ.Hüseynovun povestlərində atalar sözü və məsəllərdən istifadə. Tədqiqlər № 2, Bakı: Elm, 2003, s.69-73.
3. İ.Hüseynovun povestlərində leksik-səmantik söz qrupları. Tədqiqlər № 4, Bakı: Elm, 2003, s. 135-140.
4. İ.Hüseynovun povestlərində bədii müqayisələr. Tədqiqlər № 1, Bakı: Elm, 2004, s. 111-117.
5. İ.Hüseynovun povestlərinin dilində frazeoloji birləşmələrin üslubi vasitə kimi işlədilməsi. Tədqiqlər № 2, Bakı: Elm, 2004, s. 163-169.
6. İ.Hüseynovun povestlərində sual cümlələrinin üslubi xüsusiyyətləri və bədii effekti. Dil və ədəbiyyat, №2 (40), Bakı: BDU-nun nəşri, 2004, s.53-55.
7. Tabəli mürəkkəb cümlələrdən istifadə. ADPU-nun Xəbərləri №3, Bakı: ADPU-nun nəşri, 2004, s. 510-516.
8. İsa Hüseynovun müəllif təhkiyəsi. Filologiya məsələləri №3, Bakı: Nurlan, 2004, s.128-132.
9. Həmcins üzvlü cümlələrin üslubi funksiyası. Dil və ədəbiyyat, №2 (40), Bakı: BDU-nun nəşri, 2005, s.32-34.
10. Leksik laylar, onların üslubi imkanları. Tədqiqlər № 2, Bakı: Elm, 2005, s. 136-139.

**The linguistic and stylistic peculiarities of Isa Huseynov's prose works
(on the basis of narratives)**

SUMMARY

The dissertation is dedicated to the investigation of linguistic and stylistic peculiarities of Isa Huseynov's narratives. The subjection of writer's prose works to the investigation from linguistic point of view gives the opportunity to reveal and to define as the artistic and aesthetical richness of this man of letters' prose works so as his ability to use ample stylistic possibilities of our literary language and also the means and nuances of enrichment of our artistic language.

The dissertation consists of introduction, three chapters, conclusion and the list of the used literature.

In the introduction of the dissertation the actuality, the aims and tasks of the research work, its scientific novelty, methods and sources, theoretical and practical significance have been reflected.

The first chapter of the dissertation is called "The lexical-stylistic peculiarities of Isa Huseynov's narratives". In this chapter the stylistic features of lexical layers used in the language of narratives and also the lexical-semantic word-groups, phraseological combinations and proverbs have been defined and the forms of their usage have been shown.

The second chapter is called "Syntactical-stylistic peculiarities". Here have been investigated such syntactic units as interrogative sentences, the sentences with homogeneous parts, some kinds of complex sentences, dialogues and their stylistic features, which the writer uses for creation the stylistic effect, high artistic value of his narratives.

The third chapter is dedicated to "The use of the system of figuratives". In this chapter the metaphors, artistic comparisons, the series of epithets, serving to describe the images and to characterize them have been considered and the writer's innovation in the usage of the system of figuratives have been determined.

In the end of the work the results which have been achieved in the process of the research and the list of the used literature are given.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ им. НАСИМИ**

На правах рукописи

ДЖАЛИЛОВА ШАХНАБАД ГАМЗА гызы

**ЯЗЫК И СТИЛЬ ПРОЗАИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ
ИСЫ ГУСЕЙНОВА
(на основе повестей)**

10.02.01 – Азербайджанский язык

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание учесной степени
кандидата филологических наук

БАКУ – 2005